

XII

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

CZIRÁKI ZSUZSANNA
GAAL GYÖRGY
HERMAN LEVENTE
JAKÓ KLÁRA
KÁRMÁN GÁBOR
KRUPPA TAMÁS
OBORNI TERÉZ
PAPP KLÁRA
RÁCZ BALÁZS VIKTOR
SEBESTYÉN KINGA
SUDÁR BALÁZS
B. SZABÓ JÁNOS
SZALAI ÁGNES

8

„A BERETVA ÉLIN...”

AZ EREDÉLYI FEJEDELEMSÉG KÜZDELME A MEGMARADÁSÉRT

III. FOLYAM
2022.
AUGUSZTUS

XXK

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

HARMADIK FOLYAM • XXXIII/8. • 2022. AUGUSZTUS

TARTALOM

- KRUPPA TAMÁS • Germanico Malaspina pápai nuncius erdélyi missziója 1599-ben 3
- RÁCZ BALÁZS VIKTOR • A székely szabadságok és a földtulajdon összefüggései a tizenöt éves háború idején kiadott privilégiumokban 13
- OBORNI TERÉZ • „...úgy viseljük magunk, mint az ágon ülő madár” Rákóczi Zsigmond uralmának kezdeti esélyeiről 25
- CZIRÁKI ZSUZSANNA • Lázadó tartomány? Az erdélyi szászok politikai útkeresése a 17. század elején 35
- KÁRMÁN GÁBOR • Előremenekülés. A harmincéves háború mint megoldás az Erdélyi Fejedelemség hatalmi válságára 45
- JAKÓ KLÁRA • „Az holott is mint baglyok...” Erdély megmaradását a román vajdák mellett pennával szolgálva 58
- PAPP KLÁRA • A *respublica* és az *ecclesia* szolgálatában. A Rhédeyek szerepe a fejedelemség megmaradásáért folytatott küzdelemben 70
- B. SZABÓ JÁNOS • Erdély „bukása”. A lengyelországi hadjárat és következményei: hatalmi válság a fejedelemségben (1657–1658) ... 80

SUDÁR BALÁZS • „Török tette fejedelem”. I. Apafi Mihály
első évei és az erdélyi török segélyhadak 90

SZALAI ÁGNES • „Az körösi faluk felől igen gyenge reménységünk
lehet...” I. Apafi Mihály és kormányszata küzdelme Halmágy-vidék
megtartásáért (1670-1671) 101

■ TÉKA

SEBESTYÉN KINGA • Ki- és betekintések (*Sasszé*) 114

GAAL GYÖRGY • Kolozsvári szívvel a művészet világában 118

■ ABSTRACTS 124

■ KÉP

HERMAN LEVENTE

ALAPÍTÁSI ÉV 1926

Kiadja a Korunk Baráti Társaság ■ Főszerkesztő: KOVÁCS KISS GYÖNGY (történelem)

■ A szerkesztőség tagjai: BALÁZS IMRE JÓZSEF (főszerkesztő-helyettes, irodalom),
CSEKE PÉTER (médiatudomány), KESZEG ANNA (társadalomtudományok), RIGÁN LÓRÁND (filozófia,
a Korunk–Komp-Press Kiadó felelős szerkesztője)

■ Gazdasági vezető: KOVÁCS GÁBOR ZSOLT, BALÁZS JÚLIA (titkárság, tördelés), DEÁK SZIDÓNIA
(korrektúra)

■ Grafikai arculat: KÖNCZEY ELEMÉR, SZENTES ZÁGON

■ A Korunk grémiuma: DERÉKY PÁL, ILIA MIHÁLY, KOVÁCS ANDRÁS,
POMOGÁTS BÉLA, ROMSICS IGNÁC, TÁNCZOS VILMOS, ZALÁN TIBOR

■ Kiemelt támogató a Communitas Alapítvány és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség.

A megjelenéshez továbbá támogatást nyújt a MOL Románia, a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága,
a Nemzeti Kulturális Alap, a Bethlen Gábor Alap, a Kolozs Megyei Tanács és az Amerikai Magyar Koalíció –
Cultural Foundation for Transylvania

■ Szerkesztőség: Kolozsvár, Str. gen. Eremia Grigorescu (Rákóczi út) 52.

Telefon: 0264-375-035; 0742-061-613; ■ Postacím: 400750 Cluj, OP.1. cp. 273, Románia;

Internet: www.korunk.org; <http://epa.oszk.hu/00400/00458>; e-mail: korunk@gmail.com

■ Nyomda: ALUTUS, Csíkszereda, Hargita út 108/A. Tel./fax: 0266-372-407

■ Előfizetést a szerkesztőség is elfogad: egyévi előfizetés díja 100 RON.

A KORUNK magyarországi terjesztését Tóth Ernő Béla E. V. végzi;

a lap megrendelhető a következő telefonszámon: 06-303-539-724, illetve e-mailen: erno.toth.deb@gmail.com

■ Revistă culturală finanțată de MOL România și Consiliul Județean Cluj

■ Revistă editată de Asociația de Prietenie Korunk

(400304 Cluj-Napoca, str. gen. Eremia Grigorescu nr. 52.; Cod fiscal 5149284)

■ ISSN: 1222-8338

OBORNI TERÉZ

„...ÚGY VISELJÜK MAGUNK, MINT AZ ÁGON ÜLŐ MADÁR”

Rákóczi Zsigmond uralmának kezdeti esélyeiről

A mikor Hídvégi Mikó Ferenc historiájában Rákóczi Zsigmond 1608 tavaszán bekövetkezett lemondását igyekszik magyarázni, meglepetésünkre kijelenti, hogy Rákóczit valójában az „ausztriai ház” tette fejedelemmé, és lemondani azért kényserült, mert ő maga is „látja vala jól, hogy ha erdélyi fejedelemségét úgy kellett viselni, mint ennek a hazának állapotja kívánná, nem lehetne, hogy a német császárnak is kedvét találhassa, mert két úrnak nehéz kedvét keresni...”¹ Mikó véleménye azért is izgalmas, mert történetírásunk mostanra konszenzusra jutott abban a tekintetben, hogy Rákóczi Zsigmond volt az egyetlen olyan erdélyi fejedelem, akit a rendek ténylegesen is szabad akaratukból – élve szabad fejedelmválasztási (*libera electio*) jogukkal – választottak meg 1607 februárjában, a kortárs pedig úgy érzi, a magyar király és német-római császár támogatása segítette őt kérészerű fejedelemségéhez.² Noha a Rákóczi-dinasztia megte-remtőjének életrajza, pályafutása kellőképpen ismert, Habsburg I. Rudolf királlyal, Mátyás főherceggel és a magyarországi vezérpolitikusokkal kialakított kapcsolata tartogat még érdekességeket. Az a kérdés is felvetődik, hogy Rákóczi miként helyezte el magát a két császár közötti koordináta-rendszerben, hogyan látta saját labilis uralmának esélyeit.

„...az erdéli fejedelmek lakása két hatalmas imperator között vagy, és mind kettőre nézni kell bizonyos móddal és okokkal, hogy egyiknek is ha lehet kedvét ne bontsa.”

A jelen írásban – a terjedelmi korlátok miatt – a fejedelmválasztást követően az 1607. esztendő nyaráig eltelt néhány hetet tekintem át vázlatosan a fentebbi szempontból.

„két úrnak nehéz kedvét keresni”

■ Erdély fejedelmei nemegyszer találták szemben magukat azzal a helyzettel, hogy országuk megtartását a szomszédos nagyhatalmak egyikének vagy másikának, de leginkább mindkettőnek a jóakarata biztosította. A fejedelmek a „két nagy császár” között több-kevesebb sikerrel egyensúlyozva teremtettk meg a biztonságot, és tartották meg országukat. Már Fráter György, akinek a keleti királyság politikai berendezkedésének megszervezését köszönhetjük a 16. század negyvenes éveiben, világosan látta, hogy az egész hajdan volt Magyar Királyság, de még inkább annak leszakadóban lévő keleti része, a két nagyhatalom szorításába került. Az ő felismerését világosabban fejezik ki a Bethlen Farkas történetíró által Báthory Istvánnak tulajdonított – pontosabban szólva, a Bekes Gáspár hűtlenségi perének (1575) ítéletlevelébe illesztett – szavak, amelyek szerint Erdélyt, a két nagyhatalom sarkpontjában lévén, megtartani csak mindkét császár jóindulatából lehet. Báthory István trónra kerülésével és helyzetfelismerésével – hogy Cs. Szabó László szavait idézzem – megkezdődött a „nagy erdélyi színjáték”.³ Azaz az ország kiszolgáltatott helyzetéből szükségszerűen következő, a szultáni és a császári-királyi udvarhoz is alkalmazkodó politizálás, amely esélyt és lehetőséget adott Erdély számára a megmaradásra, és időnként nyugalmas, békésen építkező időszakokat is hozott. Báthory István, miután az erdélyi rendek megválasztották elhunyt uralkodójuk, Szapolyai (II.) János Zsigmond utódjának, zseniális módon járt el: miközben elismerte magát és országát a Porta vazallusának, titokban hűséget esküdött I. Miksa magyar királynak. Báthory azt is tudatta a magyar királlyal, hogy a titoktartásra azért van szükség, nehogy a törökök lerohanják Erdélyt, és esetleg egy újabb vilájetet szervezzenek belőle.⁴ Az egyensúlyozás kényszere, mondhatni, az erdélyi fejedelmek külpolitikai alapelvévé vált, s hogy melyik fejedelem hogyan irányította országa hajóját ezen a viharos tengeren, az nagyban függött a két nagyhatalom közötti aktuális politikai-katonai helyzettől és a fejedelem tehetségétől.

Ahogy a fejedelmeket, úgy az ország vezető politikai köreit, sőt a hétköznapi embereket is erősen foglalkoztatta a kérdés, hogy Erdély melyik hatalomhoz, a „némethez” – azaz a magyar királyhoz és német-római császárhoz – vagy a törökökhöz csatlakozzon-e, vajon melyik hatalom biztosítja erősebben megmaradásukat. Érdekes véleményt formált a kérdésről Borsos Tamás marosvásárhelyi polgár, aki Konstantinápolyban szolgált követként, és alaposabban megismerhette a török világot. Emlékiratában foglalkozott a „német vagy török” kérdéssel, azt vetve fel, hogy nézzük meg, ha leigáznak, melyik hatalomnak nagyobb a bosszúállása, a nyugatié vagy az oszmánoké. A kérdésre azt válaszolta, hogy a nyugatiak, ha győznek, levágnak, de testünket-lelkünket el nem veszik. Ha viszont a törökök győznek, a büntetés az országra nézve könyörtelen. Elveszik mindenünket, az országot a földdel teszik egyenlővé, de ami még ennél is keservesebb, szörnyű és iszonyú rab-

ság következik, ami testünket-lelkünket elveszi, törökké tesz. (Itt Borsos nyilvánvalóan a muszlim vallásra való kényszerítésre utalt.) Aki látja a rabok keserves kínjait – tette hozzá –, meggondolja, hogyan kellene elkerülni a rabságot. Ennek pedig egyedüli módját a törökökkel megőrzendő békés állapot fenntartásában látta.⁵

Erdély kérdéses helyzete Bocskai halála után

■ A nevezetes, a Bocskai-felkelést lezáró bécsi béke (1606. június 23.) értelmében Bocskai István lett az Erdélyi Fejedelemség ura, és országának területét ki is terjeszthette az uralmába adott három vármegyére (Bereg, Szatmár, Ugocsa), illetve a különféle jogcímenek a birtokába kerülő jelentős várra (Tokaj) és néhány településre is (Tarcál, Keresztúr, Liszka) a felső-magyarországi régióban. A békekötéssel az Erdélyi Fejedelemség területi integritása helyreállt, legalábbis Bocskai haláláig, ami a dokumentum aláírását követően alig fél évvel, 1606. december 29-én következett be. Bár I. Rudolf egy a békepontok aláírását követően kiadott oklevélben elfogadta Erdély és a Részek különállását a Bocskai halálát követő időkre is, a haláleset után azonban a magyar király és a prágai udvar álláspontja Erdéllyel kapcsolatban azonnal megváltozott. A megegyezés szövegében az Erdélyt érintő, helyesebben szólva a „Bocskay úr személyét és az ő kielégítését” illető paragrafusok,⁶ már címükben is jelezték, hogy az itt következő feltételekről a magyar király valójában Bocskaival mint magánszeméllyel egyezett meg. Az ezeken belüli 3. § kimondta, hogy ha Bocskainak nem születne fiúgyermeke, halála után minden számára átengedett terület visszazáll a magyar királyra. Erre a paragrafusra pedig kétségtelenül lehetett építeni azt az érvelést a későbbiekben, hogy a fejedelem halálával a neki átadott részek igenis vissza kell, hogy térjenek a királysághoz.⁷

Szekfű Gyula, az 1935-ben megjelent *Magyar Történet*-ben, ámbár igen finoman fogalmazott, és Bocskait az egyedül alkotóképes magyar vezérpolitikusként mutatta be, mondataiból mégis kiérződik, negatívan értékelt a fejedelem ama törekvését, hogy egyfajta „Kis-Magyarországot” akart létrehozni a hajdan volt Magyar Királyság keleti részeiből. Azzal a törekvésével ugyanis, hogy Erdélyt újabb felső-magyarországi területekkel akarta bővíteni, sőt sikeresen bővítette is, politikailag sokkal erősebb államot akart belőle kovácsolni, mint a korábbi fejedelemség volt, mégpedig az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt. Mindez, Szekfű értékelése szerint, az Oszmán Birodalom további térnyerését szolgálta volna. Ebbe a koncepcióba illeszthető Trócsányi Zsolt kevésbé sarkos véleménye, amely szerint egy felső-magyarországi nagybirtokos főúr Homonnai Drugeth György utódként való kijelölése Bocskai részéről nyilvánvalóan Erdély és Felső-Magyarország remélt összeolvadásának és egy jóval nagyobb fejedelemség kiépülésének vágyát hordozhatta magában.⁸ Gyorsan tegyük hozzá, anélkül, hogy efelé vinnénk el a gondolatmenetet: Bocskai politikai végrendeletében világosan megfogalmazta, miként képzei el az Erdélyi Fejedelemség jövőbeni létének értelmét, a magyarság életében betöltendő szerepét, és annak nem az oszmán hatalom térnyerésének megsegítése volt a célja.⁹

■ Rudolf és a királyi udvar Bocskai halálát követően tehát abból az álláspontból indult ki, hogy a bécsi béke Bocskai személyére és az ő kielégítésére vonatkozó pontjai érvényüket veszítették. Erdély visszatért a Szent Korona és a magyar király felségjogai alá. Az erdélyi rendek viszont azonnal élni kívántak szabad fejedelmválasztó jogukkal, amelyet annak idején, még 1567-ben II. Szelim szultántól kaptak meg, és ezt követően iktattak törvénybe.¹⁰ Erre a jogukra és felhatalmazásukra jól emlékeztek az erdélyiek, de a kívülről a fejedelemségre pályázók, köztük a Bocskai által fejedelmi utódként kijelölt Homonnai Drugeth Bálint is, aki, miként egy Imreffy Jánosnak írott levelében fogalmazott: „Tudja kegyelmed: *szabad választások vagyon*. Azért ne gyűjtessen kegyelmed reájok hadat; tudják ők, kit kell magoknak választani. [...] Olvassa meg kegyelmed az erdélyi és magyarországi krónikát: szabadok ők magokkal.”¹¹

A Rákóczi mint országos főkapitány és kormányzó által januárra összehívott kolozsvári részországgyűlésen a rendek ismételten kormányzóvá (*gubernator*) választották, addig, amíg a fejedelmválasztás meg nem történik, hétfős tanácsot rendeltek melléje, amelyben két meghatározó politikus, Sennyey Pongrác és Kornis Boldizsár egyértelműen Habsburg-párti volt. Ennek ellenére vagy talán éppen ezért az erdélyi rendek egyértelműen Rákóczi mellé álltak, kifejezésre juttatták, hogy őt szeretnék fejedelmüknek, egyúttal – szokás szerint – felkérték, hogy követet küldjön mind a Portára, mind pedig a császári-királyi udvarba. Előbbit így indokolták: „holott pedig az mi az hazának állapotja, isten után derékképpen a Portától függ”, a követek hivatkozzanak az erdélyi rendek szabad fejedelmválasztó jogára, és kérik a szultáni udvarban, hogy azt a fejedelmet erősítsék majd meg, akit az ország választ.¹² A magyar királyhoz indítandó követséget pedig ilyen gondolatokkal indították útjára: „Miérthogy az mi eleink, kik az hazát feliciter gubernálták, mindenkoron a keresztyénséghez egyességet, obsequiumot [engedelmességet] mutattanak”, ezért kérik a magyar királyt és keresztény császárt, engedje meg ő is a *libera electio* jogának gyakorlását, és tiltsa meg, hogy ezt a rendet a különféle személyes indíttatásból arra aspirálók megháborítsák. Végezetül kijelentették, hogy „holott az országnak mind az két császártól szabad választása vagyon engedve, az mikor annak ideje leszen és generális gyűlést hirdetnek”, kérik a keresztény császárt, hogy a törökökkel nehezen kialakított békét is tartsa meg.¹³ A rendek Rudolf császárnak a részországgyűlést követően néhány nappal hasonló tartalmú levelet írtak, amelyben kérték, hogy a szabad választás jogában tartsa meg őket.¹⁴

Ez a levél azonban még nem érkezett meg a királyhoz, amikor az udvar már kinyilvánította, hogy onnan szeretnék meghatározni a következő erdélyi fejedelem kilétét. Szinte ugyanebben az időben kelt ugyanis Mátyás főherceg parancslevele az erdélyi rendekhez, amelyben arra intette őket, hogy várják meg a magyar király rendelkezését az Erdély élére állítandó személy kilétét illetően, nehogy Erdély Magyarország testéről elszakíttassék („*a regno Hungariae tanquam corpore suo avellatur*”).¹⁵

Az erdélyi rendek azonban ezt nem várták meg. Az 1607. február 8-ára meghirdetett egyetemes rendi gyűlés három nappal később meg is kezdte a munkáját, és 12-én megválasztotta Rákóczi Zsigmondot Erdély fejedelmévé. A rendek itt először – helyesebben már a Rákóczit gubernatorrá választó januári részgyűlésen – követelték maguknak és most deklarálták is, hogy a fejedelem az ország dolgaiban velük együtt hozzon döntéseket. Bár ez a kívánalom a későbbi erdélyi fejedelmi *conditiókban* is gyakorta feltűnt, Rákóczi Zsigmond uralkodásának rövid időszakában ténylegesen meg is valósulhatott. Fontos megemlíteni, hogy az összegyűlt rendek megerősítették szövetségüket (*foedus perpetuum super unionem*), és hangsúlyozták, hogy a nemzetek között bármely országos közügyben az egyetértést kell előmozdítani, de kiváltképp a fejedelmek megválasztásában kell egyesült erővel és megegyezéssel a béke és a nyugalom érdekében eljárniuk.¹⁶ Erre nem csupán a három nemzet törvényhatóságai képviselőinek, hanem a szabad városoknak – Kolozsvár, Torda, Enyed, Maros- és Kézdivásárhely, Várad, (Nagy)Bánya, Dés, Karánsebes, Lugos és Huszt – is esküt kellett tenniük.¹⁷

Fejedelemmé választását követően Rákóczi szinte azonnal értesítette Rudolf császár-királyt a történekről, elmondva, hogy az erdélyi tartomány (*provincia*) három rendje február 11-én gyűlt össze Kolozsvárott, és hogy bár ő egyáltalában nem gondolt erre, másnap fejedelemmé választották.¹⁸

A Porta hozzáállása

■ Noha a Porta eredetileg Homonnai Drugeth György nevére állította ki az Erdélybe küldendő *berátot* (azaz kinevező okiratot) – miként Papp Sándor kutatásaiból tudjuk –, de egy követtel azt az üzenetet is megküldték, hogy engedélyezik az erdélyieknek a szabad fejedelmválasztást. Ahmed szultán levelét a török követ február 22-én Gyulafehérváron adta át az erdélyieknek. A későbbi hetekben azonban az oszmán birodalmi vezetés még mindig inkább Homonnait szerette volna Erdély fejedelmi székében látni, mégpedig abban a reményben, hogy a Bocskai által megszerzett felső-magyarországi részeket is uralni tudja majd. Ennek érdekében még a királyi címmel is kecsgették. Homonnai, aki maga is nagy ambícióval szállt be a fejedelemségért folyó küzdelembe, Rákóczi megválasztását követő hetekben el is indult, hogy trónigényét valóra váltsa. Tehette ezt annál inkább, mert magáénak tudhatta a törökök támogatását. A szultán ugyanis a fentebb már említett írásos üzenetében a választást követően is kiállt Homonnai mellett, bár a levele végén inkább már arra az álláspontra jutott, hogy végeredményben nekik mindegy is, ki lesz az erdélyi fejedelem, csak egyezzenek meg valahogyan, és újabb vérontás, háborúskodás ne legyen: „Kedves barátom, nagyságod Homonnai Bálinttal atyafiak vadtok, *valamelyitek az fejedelemségben marad, minékünk nincs ellenünk*, csak hogy köztetek háborúság ne induljon, és az ti köztetek való háborúság miatt az ország és a község ne romoljon, hanem valamint s valahogy az két országnak akaratjából megigyenessedjete, vagy ő, avagy nagyságod egyiteknek a fejedelemség kívánásnak békét kell hagynotok.”¹⁹

Egy 1607 nyarán Ali budai pasától Rákóczihoz írott levél egyértelműen kinyilatkoztatta a Porta Erdéllyel kapcsolatos álláspontját. A pasa magyarázatot kért arra az őt rendkívül megdöbbentő dologra, hogy Mátyás főherceg a neki írott levelében megtiltotta, hogy bármilyen kapcsolatot fenntartsa az erdélyi fejedelemmel. Ezt a pasa teljes értetlenséggel fogadta, hiszen, mint írta: „Erdély az hatalmas győzhetetlen császárunknak régi országa lévén, és felséged mi barátunk ott fejedelem lenne, ez ilyen írásban mit akarjanak, mi meg nem érthetjük.”²⁰ Rákóczi az esztendő nyarán újabb követséget küldött a Portára, folyamatosan igyekezve elfogadtatni uralmát a Portán, és megszerezni a maga számára az ahdnámét, hűségnyilatkozata mellett Lippa és Jenő várának átadását is megígéri, de csak időt nyert, tényleges támogatást nem.²¹ 1607 nyarának végére számára is egyértelművé vált, hogy a szultáni udvar mást látna szívesen Erdély trónján.

Erdély végül is a magyar királyé?

■ Rákóczi helyzete a megválasztását követően nem könnyen stabilizálódott, hiszen a fejedelemségre aspiráló másik két jelölt, Homonnai Drugeth György és Báthory Gábor céljait és a mögöttük álló támogató külső erők nagyságát nem lehetett pontosan tudni, sőt mindkét nagyhatalom irányából támadásoktól lehetett tartani. Rákóczinak folytatnia kellett tehát a „nagy színjátékot”, azaz a két császár felé irányuló egyensúlypolitikát. Eközben az országon belül a rendek hatalmának szokatlan erősödése következett be, de az új fejedelem a belső nyugalom helyreállításával és a rendek igényeinek kielégítésével ügyesen megbirkózott.

1607 tavaszán a királyságban nem csillapodott az Erdély helyzete és a fejedelmi pozíció körüli nyugtalanság. I. Rudolf egyértelműen a magának tekintette a keleti provinciát, amit jelzett, hogy a király 1607 nyarán az erdélyi rendeket is meghívta a pozsonyi országgyűlésre, akik végül a későn érkezett meghívó miatt nem tudtak felkészülni és részt venni azon, majd később emiatt mentegették is magukat az uralkodónál.²² Az, hogy a felső-magyarországi rendek miként látták Erdély helyzetét, egy a kassai részgyűlésről – az erdélyi fejedelemség élére Rákóczi megválasztását követően is pályázó – Homonnai Drugeth Bálinthoz küldött követi utasításban érhető tetten. Az 1607 nyarán Kassán összegyűlt rendek ugyanis arra szólították fel Homonnait, hogy ne keresse tovább az Erdélyi Fejedelemséget, mert arra nincs engedélye a magyar királytól, akinek *jurisdictio*ja [itt: felségjoga] van Erdélyre nézve, sem pedig a rendek meg nem választották.²³

1607. május 13-án, Rákóczi fejedelemmé választását követően két hónappal kelt Thurzó Györgynek az a politikai véleménye, amelyben Erdély és az erdélyi fejedelem jogállásáról értekezett. Ebben kifejtette, hogy mivel Erdély mindig is a magyar koronától függött, mást tehát ne válasszanak az erdélyiek, mint akit a király kijelöl számukra. (Ekkor Rákóczi már két hónapja megválasztott fejedelme az országnak.) Thurzó kifejtette, a bécsi béke érvényét veszítette Bocskai halálával, annak megtartásában az erdélyiek ne is reménykedjenek. Bocskairól mellesleg úgy vélekedett, hogy ő nem választással, hanem erőszakkal szerezte meg Erdélyt, és a magyar király az ún. bécsi

egyezményben csak a nyugalom és a „csendesség” érdekében egyezett meg vele, a korona jogairól is lemondva, a vele kötött megállapodás már csak ezen okokból sem lehet érvényes, „úgy hogy Erdély azon Magyarországnak koronás királyához, az kitől azelőtt függött, szállott”. Ami pedig a szabad választást illeti, érdemes Thurzó véleményét szó szerint idéznünk: „Az fejedelem-választásban nekik semmi módgyok, avagy alkalmatosságok nincsen, holott római császárnak mint Magyarország koronás királyának consensusa nélkül nincsen ő nekik az fejedelem-választásban szabad electiójok.”²⁴ Végezetül emlékezteti az erdélyieket arra, hogy noha mind Bocskai mind pedig Rákóczi fejedelemmé választásában azzal mentegették magukat, hogy erre rá voltak kényszerítve a törökök által, most várják meg őfelsége kegyelmes resolútióját ebben az ügyben, mert „őfölsége is lám, mind Homonnay uramat, mind pedig Báthory Gábort már sedálta [lecsendesítette]. Hol pedig mind ezekkel sem gondolnának, azzal bizonyítják, hogy koronás királyunkkal és Magyarországgal erős hittel lett szövetségeket megállani nem akarják.” Thurzó véleménye egyértelműen képviselte a magyar tanácsosok és a királyi kormányzat Erdéllyel kapcsolatos álláspontját. Mindezt még inkább jelzi, hogy 1607 júniusában Rudolf császár-király Báthory Gábort Erdély kormányzójává nevezte ki.²⁵

Az 1607. júniusi országgyűlésen Rákóczi még mindig hatalma külső stabilizálásának fontosságáról igyekezett meggyőzni a rendeket. Fejedelmi propositiójában a következőképpen szólt: „Régi experientia, és hazátoknak romlottsága eléggé megtanította kigyelmeteket immár, hogy az erdéli fejedelmek lakása két hatalmas imperator között vagyon, és mind kettőre nézni kell bizonyos móddal és okokkal, hogy egyiknek is ha lehet kedvét ne bontsa.”²⁶

Ezzel párhuzamosan a királyi udvar és az erdélyi rendek, illetve Rákóczi közötti, Erdély közjogi státusára vonatkozó tárgyalások is folytatódtak. 1607 nyarán Sennyey Pongrác vezetésével követség érkezett a prágai királyi udvarba, amely július elején adta be felterjesztését a császárhoz. A követség fő célja Rákóczi fejedelemségének elfogadtatása, neki a szokásos cím megadása és az Erdélyi Fejedelemséget a Magyar Királysághoz – I. Ferdinándtól kezdve Báthory Zsigmondig – fűző közjogi helyzetnek az ismételt visszaállítása volt.²⁷ Rákóczi, aki már korábban is kifejezte a magyar király irányában alattvalói helyzetét, a követséggel most is megüzente, hogy ha őfelsége úgy kívánja, ő egy órát sem marad többet az Erdélyi Fejedelemségben.²⁸ A Prágában egészen szeptemberig tartó tárgyalásokon Sennyey nem boldogult könnyen, mivel a királyi udvar nem tudta eldönteni, mi legyen Erdéllyel, kit állítsanak a fejedelmi tisztségbe, egy azonban bizonyos, a bécsi béke által kialakított kompromisszumot fel akarták számolni. Rákóczit valóban nem tartották a megfelelő személynek a fejedelemség élén, több jel is arra mutat, hogy helyette inkább Báthory Gábort szerették volna ebben a tisztségben látni. Jegyezzük meg azonban, hogy a valóságtól kissé elrugaszkodott álláspontnak tűnik, hogy a fejedelmek kijelölésében kizárólag a magyar király rendelkezhetett volna. A törökök ereje ugyan meggyengült a megelőző háborús években, de Erdély vazallusi státusa továbbra is fennállt. A prágai visszás helyzetet maga Sennyey Pongrác – akiről tudjuk, hogy korábbi Habsburg-pártisága ellenére Rákóczi megválasztását követően mégis az

önálló Erdélyi Fejedelemség mellett tette le voksát – is érzékelte, nem véletlenül fogalmazta meg Petki János erdélyi kancellárnak írott levelében: „Én úgy veszem eszemben, Erdélyt úgy tartják itt, mint sajátjokat, mitül legyen, azt nem tudom.”²⁹

Maga Rákóczi Zsigmond bizonytalanul induló erdélyi uralmáról akkor jegyezte le gondolatait, amikor egy Ali budai pasától hozzá érkezett levelet továbbított Forgách Zsigmondnak. A levélhez csatolt cédulán arra reagálva, hogy a prágai udvar részéről gyakran illették olyan vádakkal, hogy a törökök embere, így válaszolt: „holott fegyverrel nem jutottam Erdélyhez, nem is ótalmazom fegyverrel én magamat Erdélyben, a mint ennekelőtte is értésére adtuk: csak úgy viseljük magunk, mint az ágon ülő madár”.³⁰ Rákóczi, miközben igyekezett jó viszonyt fenntartani a Portával, és biztosítani a szultáni udvart arról, hogy Erdély megmaradt hű vazallusaként, Forgách Zsigmondnak írott baráti hangvételű leveleiben egészen másként nyilvánult meg. Egy alkalommal, 1607 nyarán, miután megnyugtatta Forgáchot, hogy őmiatta bizony az erdélyi vajdaságért egy tyúknak sem leszen halála, azaz bármikor készen áll távozni Erdély éléről, így írt: „Bizodalmas komám uram, nyugodjék meg kegyelmed azon, hogy én császár ő felségének szintén olyan igaz hív szolgája, mind szintén zenderei [szendrői], egri kapitányságomban jámborúl szolgáltam ő felségét.”

A fentebbi gondolatmenet zárásaképpen – noha csak vázlatosan áttekintve Rákóczi Zsigmond uralkodásának egyetlen évében Erdély közjogi helyzetéről a császári-királyi udvarral folytatott tárgyalásokat –, arra a megállapításra juthatunk, hogy 1607 nyarán Rákóczi már tudhatta, a „két nagy császár” közötti egyensúlyozó politikája csak részsikereket eredményezett, hamarosan távoznia kell a fejedelemség éléről. Báthory Gábor támogatóinak száma országon belül és kívül is gyarapodott, de a fejedelemségre őt behozó tárgyalások megkezdéséig, 1607 decemberéig még újabb viharos hónapok telnek el.³¹

■ JEGYZETEK

1. Kazinczy Gábor (közli): *Gr. Illésházy István nádor följegyzései, 1592–1603 és Hidvégi Mikó Ferenc históriája. 1594–1613.* Bíró Sámuel folytatásával. Eggenberger, Pest, 1863. 177. (Monumenta Hungariae Historica II. Scriptores VII.)
2. Trócsányi Zsolt: *Rákóczi Zsigmond.* (Egy dinasztia születése). (A továbbiakban: Rákóczi Zsigmond) Különlenyomat a debreceni Déri Múzeum 1978. évi évkönyvéből. Debrecen, 1979; Hangai Zoltán: *Erdély választott fejedelme Rákóczi Zsigmond.* Bp. 1987; Szabó András: *Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem. (1544–1608) Kiegészítések egy életrajzhoz.* Történelmi Szemle 1986. 2. sz. 341–350.
3. Cs. Szabó László: *Bevezetés.* In: Makkai László (szerk.): *Erdély öröksége. Erdélyi emlékirók Erdélyről II. Sárkányfogak 1572–1602.* Franklin-Társulat, Bp., é. n. XVI.
4. Részletesebben: Oborni Teréz: *Erdély közjogi helyzete a speyeri szerződés után (1571–1575).* In: Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György (szerk.): *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére.* MTA TKI Gazdaság- és Társadalomtörténet Kutatócsoportja, Bp., 2002. 291–304. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 2.)
5. Borsos Tamás: *Vásárhelytől a Fényes Portáig. Emlékiratok, levelek.* S. a. r., bev. és jegyz. Kócziány László. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1972. 215–216.
6. Sinkovics István (szerk.): *Magyar Történelmi Szöveggyűjtemény II/1.* 1526–1790. Bp., 1968. 349. A békeszerződés teljes szövege: 349–360.

7. Barta János: *A bécsi béke és a Habsburgok*. In: „*Frigy és békesség legyen...*” i. m. 247–260.
8. Trócsányi: *Rákóczi Zsigmond* 84–85. Vö. Oborni Teréz: *Bocskai erdélyi állama*. In: Jenei-Tóth Annamária – Papp Klára (szerk.): „*Frigy és békesség legyen...*” *A bécsi és a zsitvatoroki béke*. (A továbbiakban: „*Frigy és békesség legyen...*”) A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete és a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat közös kiadása, Debrecen, 2006. 77–88. (A Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója VIII.)
9. Az ezekről a kérdésekről folyó vita máig újabb és újabb hullámokat ver, e rendkívül összetett kérdésben számos történész nyilvánított véleményt, amelyet itt és most nem céloz ismertetni. Az utóbbi évek hatalmas, Bocskairól szóló irodalmából lásd: Nagy László: *Egy szablyság magyar úr Genfben: A sokarcú Bocskai István*. Hajdúsági Múzeum, Hajdúböszörmény, 2000; G. Etényi Nóra – Horn Ildikó – Szabó Péter: *Korona fejedelem: Bocskai István és kora*. General Press, Bp., 2006; Szabó András: „*Téged Isten dicsérik*”: *Bocskai István, Erdély és Magyarország fejedelme*. Kálvin Kiadó, Bp., 2006; Varga Benedek: *Szemponatok a Bocskai-felkelés ideológiájának európai kontextusához*. Tudományos Konferencia a Bocskai István által vezetett Habsburg-ellenes rendi felkelés kitörésének 400. évfordulója alkalmából. (2004. december 6.) *Studia Caroliensia* 2006. 1. sz. 29–41; Pálffy Géza: *Győztes szabadságharc vagy sokféle sikert hozó felkelés? A magyar királysági rendek és Bocskai István mozgalma (1604–1608)*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2009. (Századok füzetek, 3.); Óze Sándor: *Nemzettudat és historiográfia*. Hamvas Béla Kutató Intézet, Bp., 2009. 155–233; A vitákat összefoglalja: Papp Sándor: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés. A Bocskai-felkelés történetéhez*. KRE – L’Harmattan Kiadó, Bp., 2014; László Andor: *Illésházy István csatlakozása Bocskaihoz*. *Történelmi Szemle* 2017. 3. sz. 379–398; Uő: *Erdély, Moldva és Havasalföld viszonya Bocskai fejedelemségének idején. A román–magyar közös múlt egy fejezete*. Erdélyi Múzeum 2020. 1. sz. 83–98.
10. Szilágyi Sándor (szerk.): *Erdélyi országgyűlési emlékek*. (A továbbiakban: EOE) 2. (1556 sept. – 1576 jan), M. T. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, Bp., 1876. 335. (Monumenta Hungariae Historica III. Monumenta Comititalia Regni Transsylvaniae II.)
11. Homonnai Drugeth Bálint levele Imreffy Jánosnak, Ungvár, 1607. január 28. Mikó Imre (szerk.): *Erdélyi Történelmi Adatok I. Ev. Ref. Főtanoda, Kvártt, [1855], 216–217.*
12. EOE 5. (1601–1607), M. T. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, Bp., 1879. 442. (Monumenta Hungariae Historica III. Monumenta Comititalia Regni Transsylvaniae V.)
13. Uo.
14. „*quatenus nos in diuturnis et antiquis nostris iuribus et libera electione principatus Transylvaniae [...] non permittat molestare*” Uo. 446.
15. Uo. 448–449.
16. Uo. 454., 457.
17. Uo. 454–455.
18. „*unionem sive perpetuam confoederationem inter tres illas nationes perpetuo duraturam constituerunt et solenni iuramento sibi mutuo in perpetuum consensum praecipue vero in eligendis pro tempore principibus conspirarunt.*” Uo. 463.
19. Ahmed szultán levele Rákóczinak, 1607. február, Szilágyi Áron és Szilágyi Sándor (szerk.): *Török-magyarokori államokmánytár I.* (A továbbiakban: TMÁO) Eggenberger, Pest, 1868. Nr. LIV. 65–68. (Monumenta Hungariae Historica IV. Acta Extera III.)
20. EOE V. 530.
21. Rákóczi Zsigmond levele Petki János székely generálisnak. Kvár, 1607. február 4. *Okmányok az 1607. és 1608. évek történetéhez*. II. Torma Károlytól. *Történelmi Tár* (A továbbiakban: TT) 1867. 104–106; Rákóczi Zsigmond levele a nagyvezírnek, 1607. s. d. TMÁO I. Nr. LVI. 71–74. A fejedelemségért folytatott harcokat összefoglalóan elemzi: Papp Sándor: *Homonnai Drugeth Bálint, Rákóczi Zsigmond és Báthory Gábor küzdelme az Erdély feletti hatalomért 1607-ben*. *Századok* 2008. 807–848; Uő: *Homonnai Drugeth Bálint fellépése Bocskai örököseként*. *Studia Caroliensia* 2006. 1. sz. 133–152.

22. EOE V. 520–521.

23. Komáromy András (közli): *Rákóczy Zsigmond és Homonnay Bálint versengése történetéhez*. TT 1899. 283.

24. Uo. 293–294; V.ö. Trócsányi: *Rákóczi Zsigmond* 99.

25. EOE V. 524.

26. Uo. 487.

27. „in antiquis suis immunitatibus et libertatibus, quibus a tempore D. quondam Ferdinandi imperatoris, usque ad serenissimum Sigismundum Bathorem principem etc. continue usa et gavisata est [...] benigne protegere et conservare dignetur. Petentes etiam humillime, ut nostrum modernum dominum ac principem secundum usitatum liberae nostrae electionis praerogativam concordibus omnium votis et suffragiis electum pro legitimo principe nostro agnoscere, eique titulum quo utitur benigne tribuere dignetur.” Uo. 527.

28. Forgách Ferenc jelentése a Sennyeyvel folytatott megbeszélésről. Uo.

29. TT 1867. 129.

30. EOE V. 531.

31. Uo. 544.

